

EKOLOGIK TARJIMALARNING PARALLEL KORPUSI ASOSIDA TERMINLARNING LEKSIKOGRAFIK TADQIQI

*Tuxtasinova Navruza Ilyasovna, O'zbekiston davlat jahon tillari
universiteti*

e-mail:

n.tukhtasinova@bk.ru

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ТЕРМИНОВ НА ОСНОВЕ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПЕРЕВОДОВ

*Тухтасинова Навруза Илясовна, соискатель Узбекского
государственного университета мировых языков*

LEXICOGRAPHIC STUDY OF TERMS BASED ON A PARALLEL CORPUS OF ECOLOGICAL TRANSLATIONS

*Tukhtasinova Navruza Ilyasovna, Researcher Uzbek State
University of World Languages*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekologik tarjimalarning parallel korpusi asosida terminlarning leksikografik tadqiqi masalasi yoritilgan. Ekologik terminlarning o'zbek tilidagi tarjimasi qanday shakllanishini, ularning semantik o'zgarishlari, kontekstual o'ziga xosliklari va leksikografik modelini parallel korpuslar asosida tadqiq qiladi. Ushbu tadqiqot ishi global ekologik muammolarni hal qilishda ham ahamiyatga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: ekologik tarjima, kontekst, korpus, termin, semantik o'zgarish, leksikografiya.

Abstract: This article discusses the issue of lexicographic research of terms based on a parallel corpus of ecological translations. It studies how the translation of ecological terms into the Uzbek language is formed, their semantic changes, contextual features, and lexicographic model based on parallel corpora. This research work will also be important in solving global environmental problems.

Key words: ecological translation, context, corpus, term, semantic change, lexicography.

Аннотация: В статье рассматривается проблема лексикографического исследования терминов на основе параллельного корпуса экологических переводов. В статье изучается, как формируется перевод экологических терминов на узбекский язык, их семантические изменения, контекстуальные особенности и лексикографическая модель на основе параллельных корпусов. Данное исследование также будет иметь важное значение для решения глобальных экологических проблем.

Ключевые слова: экологический перевод, контекст, корпус, термин, семантическое изменение, лексикография.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / ABSTRACT).

So‘nggi yillarda global ekologik muammolar insoniyat oldidagi eng muhim vazifalardan biriga aylandi. Jahon hamjamiyati ushbu muammolar yechimida o‘zining ijtimoiy, siyosiy va huquqiy siyosatini qayta ko‘rib chiqmoqda. Bunday holatda ekologiya sohasidagi axborotlar tarjimasi, xususan, ekologik terminologiyani to‘g‘ri va tizimli ifoda etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu vazifalarni amalga oshirishda parallel korpuslardan foydalanish orqali terminlarning leksikografik tahlili muhim ilmiy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Parallel korpus – bu bir tildagi matnlar va ularning tarjimalari muvaffaqlashtirilgan holda saqlanadigan korpus turidir. Bunday korpuslar orqali:

- Terminga nisbatan qanday tarjima variantlar ishlatilganligi;

- Ushbu terminlarning qanday kontekstda qayd etilgani;

- Qaysi variantlar normativ, qaysilari ortiqcha yoki kam uchraydiganligi bilan xarakterlanadi.

Tadqiqotda quyidagi manbalar asos qilib olindi:

- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) hisobotlari;

- BMTning atrof-muhitga oid hujjatlari;

- O‘zbekiston Respublikasi ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi davlat dasturlari va qonunlari;

- Ushbu matnlarning o‘zbek tilidagi rasmiy tarjimalari;

Ekologik terminlarning tarjimadagi muammolari yoki termin variantlarining xilma-xilligi xususida.

Tahlil qilingan korpusda ba’zi ekologik terminlar turli kontekstlarda turlicha tarjima qilingan. Bu bir xil atamalarning bir necha sinonimik tarjimalarini yuzaga keltiradi, bu esa leksikografik nomuvofiqlikka olib keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Ekologik tarjimalarning parallel korpusi asosida terminlarning leksikografik tadqiqi — bu

ekologiya sohasidagi terminlarning tarjima jarayonini va ularning leksik almashinuvini o‘rganish uchun juda muhim tadqiqot. Parallel korpuslar, ya’ni bir vaqtda ikki yoki bir necha tildagi matnlarni o‘z ichiga olgan to‘plamlar, terminlarning kontekstda qanday ishlatilishini tahlil qilishga yordam beradi.

Ekologik tarjimalarning parallel korpusi asosida terminlarning leksikografik tadqiqi, ekologiya sohasidagi bilimlarni samarali tarjima qilish va ularni standartlashtirish uchun muhim instrument hisoblanadi. Bu tadqiqot, shunday ekan, global ekologik muammolarni hal qilishda ham ahamiyatga ega bo‘ladi.

Ushbu metodika ekologiya sohasidagi tarjimalarning jihatlarini aniqlash va tizimlashtirishga yordam beradi, bu esa lingvistik va hukumat muassasalari uchun yangi standartlar ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin. Qolaversa, parallel korpuslar orqali ishlab chiqilgan leksikon yordamida terminologiyani tortishuvlarini yoki nima uchun ularning turlicha tarjima qilinayotganini tushunishga yordam beradi. Bu esa, o‘z navbatida, ekologik muammolarning global miqyosida samarali hal qilinishi uchun asosiy shartlardan biri hisoblanadi, chunki aniq va standartlashtirilgan terminologiya yangi bilimlarni tez va adekvat tarjima qilish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, parallel korpuslarga asoslangan leksikografik tadqiqotlar yordamida ekologik ma’nolarning bir nechta tildagi aniq va o‘xshash tarjima modellari ham rivojlanadi. Bu esa, xalqaro hamkorlik va ilmiy almashinuvlar jarayonlarida ko‘mak beradi, chunki turli tillardagi oydinlik va tatbiq qilinishni ta’minlaydi. Bundan tashqari, bunday tadqiqotlar yordamida ekologik leksikonning rivojlanishi va yangi terminlar yaratilishi tezlashadi, shuningdek, mutlaqo yangi ekologik muhitdagi muammolarga munosib yondashuv paydo bo‘ladi. Natijada, bunday leksikografik ishlarni olib borish ekologik xavf-xatarlarga qarshi kurashishda muhim o‘rin tutadi va ekologik xavfsizlikka erishishda yangicha yondashuvlar hosil bo‘ladi.

Shu bilan birga, ekologiya sohasidagi leksikografik jihatdan boyitish va terminologiyani to‘g‘ri shakllantirish uchun davlatlar va ilmiy

muassasalarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Bu hamda, yosh til muhitida ekologik mavzularga oid talablar va mafhumlarning to'g'ri va aniq tushunilishini ta'minlaydi. Shu jihatdan, ham milliy, ham xalqaro darajadagi leksikografik loyihalar ekologik muammolarni amaliy hal qilishda yordam beradi. Kelgusida, ushbu ta'limiy va ilmiy maqsadlar doirasida yozuvchi, o'qituvchi va leksikograflar o'rtasida hamkorlikni kengaytirish, zamonaviy texnologiyalar yordamida avtomatik tarjima va muxtasarlash imkoniyatlarini joriy etish orqali, ekologik leksikonning to'liq va aniq tuzilishini ta'minlash mumkin. Bunday ishlarning natijasida, ekologik masalalar yoritilishining kengroq imkoniyatlarga ega bo'lishi, ekologik madaniyatning oshishi va aholi orasida ekologik ta'sirlar bo'yicha tushunchalarning mustahkamlanishiga olib keladi.

NATIJALAR (PEZUYLTATY / RESULTS). Ekologik terminologiyada tarjima muammolari parallel korpuslar orqali samarali hal etilishi mumkin. Parallel matnlarni tahlil qilish orqali:

- Terminlarning aniq, bir ma'noli tarjimalari aniqlanadi;

- Leksikografik normallashtirish imkoni yaratiladi;

- Elektron lug'atlar uchun mustahkam baza yaratiladi.

Ekologik tarjimalarda terminlarni leksikografik tadqiq qilish uchun samarali usullar qatorida quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Parallel korpuslarni tahlil qilish usuli. Bu usul ikki yoki ko'p tildagi ekologik matnlardan iborat parallel korpuslar orqali terminlar o'rtasidagi aloqalarni o'rganishda qo'llaniladi. Korpuslardagi terminlarni aniqlash, ularning ma'nolarini taqqoslash orqali, terminlarning ma'nolari va leksik xususiyatlarini aniqlash mumkin.

2. Morfologik va semantik tahlilda esa terminlar leksik va morfologik darajada tahlil qilinadi. Bu usulda, biz terminlarning morfemalarini ajratib, ularning ma'no va o'xshashliklarini aniqlaymiz.

3. Kodlar va tafsilotlardan foydalanish usulida termlarni klassifikatsiya qilish uchun

atayin kodlar va tuzilmalar joriy qilinadi. Bu ularni turkumlarga ajratishda va o'rganishda qo'llaniladi.

4. Avtomatlashtirilgan modellar va algoritmlar tahlili usuli. Mashina o'qish va tabiiy til ishlash texnologiyalaridan foydalangan holda, avtomatik tahlil va klassifikatsiya qilish mumkin. Bu usul eng katta tajriba va texnik bilimlarni talab qiladi, ammo katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va samarali tahlil qilish imkoniyatini beradi.

5. Leksikografik faoliyat va glossariylar yaratish usuli. Ijodiy leksikonlar, glossariylar va taqqoslashlar bo'yicha ish olib borish. Shuningdek, ushbu usullarni birlashtirib qo'llash, muayyan muammolarga yechim topishda asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. Ayniqsa, parallel korpuslar, avtomatlashtirilgan tahlil va semantik modellar ikki til o'rtasidagi ekologik terminlarning aniq va to'g'ri tushinishini ta'minlaydi.

XULOSA (ZAKLYUCHENIE / CONCLUSION). Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda ekologik terminlarga bag'ishlangan maxsus elektron korpusning yaratilishi lingvistlar, ekologlar va tarjimonlar hamkorligida terminologik kengash tashkil etilishiga hamda barcha ekologik hujjatlar uchun yaxlit terminologiya bazasini joriy etishga asos bo'la oladi. Ekologiya sohasidagi tarjimalarni o'rganishda parallel korpuslarga asoslangan leksikografik tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali bilimlarni samarali tarjima qilish va ularni standartlashtirish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, bu tadqiqot global ekologik muammolarni bartaraf etishda ham qo'l keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nazarov U. Korpus lingvistikasi asoslari. – Toshkent, 2021.
2. IPCC. Climate Change 2021: The Physical Science Basis.
3. United Nations Environment Programme. GEO Reports.